

*До разової спеціалізованої вченої
ради у Донецькому державному
університеті внутрішніх справ*

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора
Оксани Михайлівни ДУФЕНЮК
на дисертацію Євгенія Володимировича ТИРЛИЧА
«Правові засади і тактика отримання зразків для експертизи у
кримінальному провадженні», подану на здобуття ступеня доктора
філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Оцінка актуальності теми дослідження. Актуальність теми беззаперечна. Десять років тому, зголошуючись до участі у конкурсному відборі стипендіатів Стипендіальної програми ім. Лейна Кіркланда, офіційний опонент не випадково обрала напрям для наукового проєкту – компаративний аналіз функціонування інституту судових експертиз у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі. І тоді було очевидним, і сьогодні можна констатувати/підтвердити, що у світі *forensic science* потенційні можливості судово-експертних досліджень щороку зростають, підвищується якість, достовірність та точність результатів експертиз, зменшується суб'єктивізм експерта, впроваджується стандартизація, алгоритмізація діяльності з науковими доказами, розширюється сфера застосування спеціальних знань. У науковому обігу зарубіжних колег з'явилися поняття «науковий суддя», «суддя фактів» для окреслення функцій експерта, а «коронний доказ» – для підкреслення значення його висновків у кримінальному процесі. Судова експертиза набула статусу «інтелектуальної зброї» або «наукової зброї» у протидії злочинності. Ці та інші важливі висновки були викладені у монографії¹, яка побачила світло денне у 2018 р. Тоді ж було зроблено застереження про те, що знання у галузі судової експертології надшвидкими темпами примножуються, а разом з тим й швидко «старіють», що зумовлює необхідність постійної актуалізації

¹ Дуфенюк О.М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с. URL: <https://www.researchgate.net/publication/384738205>.

вироблених засад судово-експертної діяльності, верифікації на предмет відповідності вимогам сучасної практики розслідування злочинів, провадження активної міжнародної співпраці з метою пошуку позитивного досвіду.

Тож, на наше глибоке переконання, проблематика судових експертиз у широкому сенсі, як і проблематика вузьких напрямів-відгалужень, як-от: питання отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні, була, є і буде актуальною та важливою і для розвитку доктринального забезпечення судово-експертної діяльності, і для правозастосовної практики.

Оцінка наукового рівня дисертації та наукових публікацій здобувача. Дисертація виконана на якісному науковому рівні. Текст рукопису виконано державною мовою з дотриманням наукової стилістики. Перший розділ дисертації формує уявлення про поняття експертизи в кримінальному провадженні та підготовки її проведення [с. 29–78]. У другому розділі викладені міркування, позиції та підходи щодо правил отримання зразків для проведення ідентифікаційних експертиз [с. 83–108]. Особливої уваги заслуговує третій розділ, в якому викладно особливості отримання біологічних зразків для проведення ідентифікаційних експертиз [с. 112–167]. Логіка такого акцентування цілком слушна з огляду на (1) чутливість та проблемність питань примусового отримання біологічних зразків у рутинній практиці органів досудового розслідування, (2) доволі широкий спектр проваджень, в яких може виникати потреба таких дій, (3) відсутність чіткого законодавчого регулювання і тактичного забезпечення їх проведення. Висновки до розділів і загальні висновки повністю відповідають змісту роботи і узагальнюють ключові ідеї та пропозиції здобувача.

Наукові результати дослідження висвітлено у 10 наукових публікаціях, з яких 4 наукові статті опубліковані в наукових виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 стаття – в іноземному фаховому виданні та 5 тез – у збірниках матеріалів науково-

практичних конференцій. Отже, за критерієм оприлюднення та апробації результатів дослідження норматив виконано. Статті відповідають темі дисертації.

Оцінка новизни представлених результатів проведених здобувачем досліджень, їх наукової обґрунтованості та відповідності темі дисертації. Результати проведених здобувачем власних досліджень є новими, оригінальними, належно обґрунтованими і такими, що відповідають темі дисертації. Висока оцінка ґрунтується на системному аналізі таких параметрів: (1) запропоновані положення наукової новизни, (2) викладена у тексті роботи аргументація авторських позицій та висновків, у тому числі апелювання до національного законодавства, наукової доктрини, судової практики та міжнародного досвіду, (3) використаний методологічний інструментарій та емпірична база.

До найбільш вагомих новаторських ідей можна віднести: дослідження підстав відмов слідчих суддів у задоволенні клопотань суб'єктів досудового розслідування про дозвіл на примусове відібрання біологічних зразків для порівняльного дослідження та запропоновано шляхи їх вирішення; розробку методичних рекомендацій щодо дій органу досудового розслідування щодо отримання дозволу на примусове відібрання біологічних зразків у особи для проведення порівняльного дослідження в кримінальному провадженні; пропозиції щодо внесення змін до ст. 245 КПК України для вдосконалення правового регулювання процесуального порядку отримання зразків для експертизи, зокрема їх примусового відібрання; удосконалено поняття зразків для експертизи в кримінальному провадженні, удосконалено класифікаційний (дослідницький) поділ біологічних зразків особи на «біологічні зразки» та «зразки біологічного походження»; удосконалено поняття примусу в контексті відібрання біологічних зразків на підставі відповідної ували слідчого судді; удосконалено тактичні комбінації примусового відібрання біологічних зразків особи, що спрямовані на: а) встановлення ефективного контакту з особою, зразки якої необхідно

відібрати; б) переконання особи, біологічні зразки якої необхідно відбирати в добровільному наданні необхідних зразків; в) уникнення безпосереднього фізичного впливу (примусу) на особу з метою отримання необхідних зразків.

Ці та інші положення, безумовно, дають імпульс для подальших наукових пошуків, розвитку правничого дискурсу і стимулюють зміни у нормативно-правовій матерії та правозастосовній практиці.

Оцінка рівня виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. У загальних висновках зазначено, що за результатами проведеного дисертаційного дослідження, що ґрунтується на вивченні, аналізі, узагальненні та систематизації наукових і емпіричних даних, відповідно до поставленої мети вирішено наукове завдання, яке полягає в комплексному теоретичному опрацюванні отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні як слідчої (розшукової) дії [с. 171]. Ретельне вивчення роботи дає можливість підставно говорити про обґрунтованість цього твердження і реалізацію поставленого наукового завдання. Звісно, не можна стверджувати, що все вирішено, досліджено і описано. Кожна наукова розвідка має свої межі та вектори для подальшого розвитку. Проте загалом очевидним є вагомий внесок здобувача в переосмислення, еволюцію, трансформацію правового інституту отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні.

Цінним у теоретичному і практичному аспектах є аналіз справи «Яллог проти Німеччини» і презентація на цій основі конфлікту приватного інтересу, свободи від самовикриття та публічного інтересу, що виражається у потребі реалізації завдань кримінального провадження, зокрема швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування та судового розгляду [с. 163–165]. У контексті цього дискурсу здобувач переконливо доводить, що застосування фізичної сили уповноваженими особами на підставі відповідної ухвали слідчого судді про примусове відібрання біологічних зразків у кримінальному провадженні є допустимим з точки зору як національного

законодавства, так і положень міжнародних конвенцій, згоду на реалізацію яких надано Україною, а також усталеною практикою ЄСПЛ з даного питання. Водночас примус слід застосовувати в крайньому випадку, коли всі інші способи та засоби не дали необхідного для розслідування результату, тобто не призвели до добровільної згоди особи на надання біологічних зразків для відповідного дослідження [с. 175].

Здобувач має рацію, наголошуючи на потребі чітко розмежувати процедури відбору зразків для експертизи від інших слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження, таких як освідування та тимчасовий доступ до речей і документів. Оскільки їм притаманні принципово різні природа та мета, доцільно було б закріпити в КПК України окремі, більш детальні регламенти для кожної з них. Це допоможе уникнути правової плутанини і забезпечити дотримання прав громадян під час проведення слідчих (розшукових) дій [с. 176].

У роботі продемонстровано оволодіння методологією наукової діяльності на належному рівні, що дало змогу отримати достовірні, науково обґрунтовані результати. Методологія докладно описана у вступній частині і забезпечує розуміння того, «крізь яку оптику» дослідник вивчав предмет свого дослідження. Особливої уваги заслуговує репрезентативна емпірична база дисертації, а саме – результати анкетування 1010 слідчих та дізнавачів НПУ з 9 областей України (Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Чернівецька), аналіз судової практики національних судів різних інстанцій та правових висновків ЄСПЛ щодо досліджуваного питання, а також особистий досвід практичної роботи автора в органах досудового розслідування різних рівнів. Додатково варто підкреслити, що значна частина опитаних практиків мала стаж роботи понад 10 років (402), що в сучасних умовах значного омолодження персоналу органів досудового розслідування Національної поліції є доволі суттєвим показником.

Оцінка наукового та практичного значення результатів дослідження. Викладені в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані *в практичній діяльності органів досудового розслідування* – під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування територіальних органів НПУ, оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню процесуальної діяльності органів досудового розслідування НПУ; *у науково-дослідній діяльності* – під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень, спрямованих на подальший розвиток науки кримінального процесу та криміналістики; *в освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін та освітніх компонентів різних освітніх програм, при підготовці лекцій і навчальних посібників; *у законотворчому процесі* – під час удосконалення норм кримінального процесуального законодавства в частині правової регламентації та вимог до отримання зразків, необхідних для проведення дослідження в кримінальному провадженні. У додатках містяться документи, які підтверджують впровадження результатів, висновків та пропозицій у відповідних сферах.

Здобувач продемонстрував здобуті компетентності, визначені стандартом вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня зі спеціальності 081 Право.

Дотримання принципів академічної доброчесності. Детальний аналіз дисертації дає підстави для висновку про відсутність текстових запозичень без посилання на джерела та інших порушень академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження. У цілому позитивно оцінюючи роботу, вважаємо за доцільне звернути увагу на окремі положення, які мають дискусійний характер або потребують додаткового уточнення під час публічного захисту. Серед проблемних питань варто виокремити такі:

1. Дисертація містить багато інноваційних, оригінальних рішень та пропозицій, проте *не всі положення наукової новизни сформульовано вдало*. Кожне положення наукової новизни має містити вказівку у чому саме

полягає результат, отриманий вперше або в чому полягає удосконалення запропонованих рішень чи розвиток концепцій, у чому є відмінність цих рішень у порівнянні з існуючими підходами. Відповідно п. 1 повинен містити не вказівку на абстрактний процес аналізу, а на конкретний результат, отриманий внаслідок проведеного аналізу (наприклад, які тенденції, відмінності виявлено); п. 2 очікувано мав би містити коротке узагальнення конкретних підстав відмов слідчих суддів у задоволенні клопотань про дозвіл на примусове відібрання біологічних зразків, п. 8 – у чому полягає сутність примусу в авторській інтерпретації і т.д.

2. У дисертації очевидно превалює увага до процедури отримання біологічних зразків для експертизи в кримінальному провадженні, зокрема до питань примусового відбирання таких зразків. Водночас, предмет дослідження окреслює значно ширший діапазон пізнавальної діяльності. У роботі є лише окремі згадки про інші види зразків для інших видів експертиз. *Відтак для забезпечення системності дослідження доцільно було б в рамках окремих параграфів розглянути особливості процедури отримання/підготовки зразків матеріалів і речовин (трунту, волокон, лаків і фарб, наркотичних речовин, спеціальних хімічних речовин тощо), зразків відеозаписів, зразків підписів і т.д.*

3. Заслугує схвалення сміливість здобувача щодо формулювання змін до законодавства, а саме ст. 245 КПК України. Додаток Г [с. 224–226] містить запроповану авторську редакцію вказаної статті. По-перше, більш доречно подавати пропозиції змін до законодавства у формі порівняльної таблиці для візуалізації тих інновацій, які пропонує дисертант. По-друге, окремі положення потребують подальшого обговорення та верифікації на предмет дотримання законодавчої техніки. Скажімо, ч. 3 містить зайвий концепт «зобов'язання» суду; ч. 8 містить надмірну деталізацію процедурного питання, яке мало б бути регламентовано відомчими інструкціями (до слова, 552 респонденти підтвердили доцільність окремого регулювання цих питань [с. 221–222]); ч. 9 містить конструкцію «... доручене відповідним

підрозділам...», але пояснення критерію «відповідності» немає. *Іншими словами, законодавчі зміни у запропонованій формі вносити передчасно.*

4. На с. 127, описуючи зразки особи, до категорії «зразки біологічного походження» дисертант відносить «інші сліди, які виникають внаслідок природної життєдіяльності людини» і це не виділення як продукти життєдіяльності, адже останні, за задумом здобувача, відносяться до біологічних слідів. *У зв'язку з цим потребує уточнення, що дисертант відносить до цього відкритого каталогу «інших слідів» з наведенням конкретних прикладів, а також пояснення: чому в даному випадку як виняток мовиться про «сліди», а не «зразки», адже в теорії криміналістики це принципово різні поняття.*

5. Під час дослідження сучасного стану та прикладів міжнародної співпраці у сфері судово-експертної діяльності з іншими країнами (підрозділ 1.1.) дисертанту варто було б приділити увагу європейському досвіду застосування криміналістичних знань у роботі спільних слідчих груп (ССГ), як прогресивного інструменту, що виник у відповідь на нові виклики, що постали перед світовою спільнотою. Україна вже має досвід участі у роботі таких груп і можна з упевненістю прогнозувати, що практика співпраці в рамках ССГ тільки масштабуватиметься у ближчій перспективі. *Значущість наукової роботи зростає завдяки окресленню питань експертного забезпечення функціонування цього інституту, а також висвітлення переваг, ризиків та проблем, які можуть виникати на шляху активного впровадження цього інституту в українську практику.*

6. У підрозділі 2.2. дисертант наводить короткий порівняльний огляд нормативно-правових актів пов'язаних із отриманням зразків для експертизи в Україні та інших державах, що загалом заслуговує схвалення, однак слід враховувати, що не існує єдиного, уніфікованого еталонного підходу, а тому кожна демократична європейська держава, яка сповідує цінності верховенства права та людських прав шукає власний шлях побудови такої моделі, спосіб комбінування правових норм, політик, правил і процедур. Це

зумовлює появу несподіваних підходів і практик, які в одних країнах на законодавчому рівні є неприйнятними, тоді як в інших – вважаються дієвими та ефективними. Наприклад, польський КПК дозволяє провести обшук та деякі інші процесуальні дії щодо підозрюваного, у тому числі отримати зразки крові, волосся, інших виділень, до прийняття постанови про початок слідства (§1 ст. 308). *Цікаво було б почути думку дисертанта щодо оцінки такого підходу, зокрема потенційну можливість його застосування в Україні.*

Великою мірою висловлені зауваги і рефлексії репрезентують дискусійність порушених питань і підтверджують можливість існування альтернативних міркувань, тому можна з упевненістю говорити про відсутність перешкод для загальної схвальної оцінки проведеної роботи та отриманих результатів, які мають теоретичну та практичну значущість для розвитку правничої науки.

Загальний висновок. Представлене для публічного захисту дисертаційне дослідження ТИРЛИЧА Євгенія Володимировича «Правові засади і тактика отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні» є завершеною, самостійною та цілісною науковою роботою, а отримані наукові результати мають належний рівень наукової новизни, теоретичної обґрунтованості та практичної значущості для науки криміналістики та кримінального процесу.

Дисертаційне дослідження відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, а також Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства

освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40. З урахуванням викладеного автор дисертації – ТИРЛИЧ Євгеній Володимирович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1
(з підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України)
Львівського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Оксана ДУФЕНЮК